

OROSZ ISTVÁN

SZERELMEM, TRIANON!

Süttő Flóra Ida, ő a nagymama. Ingrid Bergman a *Casablancából*. Na jó, kicsit őszebb, amikor megismerem, de épp olyan, amikor rám néz, és akkor is, amikor valahova messze. Ja és az is, hogy fekete-fehér, mint a moziban. 1900-ban született a Bereg megyei Csetfalván, ahol apja, a dédapám a templom lelkésze volt. A lelki pásztora. Festett kazettás mennyezetű épület, gótikusnak mondják, de azért ne a reimsi dómra gondoljatok. Mellette fából ácsolt fekete harangláb, a harangláb körül fehér bárányszőrű. Fönt meg a bárányszőrű felhők. A keleti, meszelt falon tábla tudatja, nemcsak apám anyja született Csetfalván, hanem Móricz Zsigmondé is, sőt Móricz nagypapja, Pallagi József ugyancsak a templom papja volt. „A Zsiga” – nagymama csak így mondja, ha szóba kerül az író (nyolcadikban kötelező olvasmány a *Légy jó mindhalálig!*), gyakran szált meg a csetfalvai parókián, ha a környéken járt népdalokat gyűjteni. Nagymamától tanulom a környék településeit összegyűjtő mondókát: „Gecse, Csoma, Macsola, / Márok, Papi, Csaroda, / Asztély, Surány, Tákos, / kilenc híres város.” Tud egy másikat a túlparti faluról, Milotáról is, de az nem jut eszembe. Milota olyan közel van Csetfalvához, hogy a déli harangszó áthallik, tán az erősebb torkú kakasok hangja is, de Milota Magyarországon marad. Tavasszal vagy koranyáron rádiózva gyakran kapom föl a fejem Csetfalva nevére. Nem tudják másként mondani ukránul meg oroszul se. De miért is mondanák, hisz csak magyarok lakják. És főleg reformátusok. Megvan az, hogy Kárpátalján nem minden magyar református, de minden református magyar? Mindig a legelső települések közt önti el a Tisza. Dédapám Csetfalva után Izsnyétén lesz pap, a leégett templom helyén ő építi meg az újat. Nagymama a közeli Munkácscon jár polgáriba, majd magántanuló a szatmárnémeti református tanítónőképzőben, 1917-től 1920-ig pedig rendes bentlakó a debreceni Dóczyban. Ő meg a nagypapám, Orosz István. Apámat kivéve mindegyik fölmenőmet Orosz Istvánnak hívják, és szintén az ő kivételével mindnyájan görög katolikusok. A fényképen, amit találok, rövid bajusz és kopaszra borotvált fej. Nyári kép, napsütés. Ingujj. Lengő platántenyerek. Dobóruszokról jött a család, ő Mezőkaszonyba való, de 1902-ben, amikor a munkácsi gimnáziumba beiratják, alighanem már Barkaszon laknak, mert Kaszonyhoz a be-

regszászi gimnázium lenne közelebb. Nem jó tanuló, viszont kiváló tornász. Egy versenygyakorlatukon az egész város ámul: kézállásban indul a korlát egyik végéről, társa a túloldalról, s középen megkerülik egymást. Az érettségien latinból megbukik, csak másodjára megy át. A fia – az apám – latin-tanár lesz. Budapesten végzi a közigazgatási tanfolyamot, utána segédjegyző Nagydobronyban, Fancsikán. A nagy háború első nagy csatájában, a Lemberg melletti Ravaruszán megsebesül. Láblövés. (Hatvanezer halott!) Az ausztriai Welsbe kerül kórházba. Később már nem is hívják be. Magyar-komjáton lesz jegyző. A csehek bevonulása után 1919 októberében letartóztatják, mert azt beszéli a munkácsi piacon (egy másik emlékező szerint a beregszászi vásárban), talán több is az, mint beszéd, hogy a békeszerződés Ung, Bereg és Ugocsa megye déli részét, ezt a színmagyar területet nem szakíthatja el Magyarországtól. (Dehogynem, az ott vezető, Szlovákiát Romániával összekötő vasút fontosabb!) Ungvárra viszik, a vizsgálóbíró azzal fenyegeti, hogy kivégezteti. Nem teheti, mutat egy plakátra a bíró feje fölött: a Csehszlovák Köztársaságban eltörölték a halálbüntetést. Végül szülei falujába, Barkaszóra internálják azzal a meghagyással, hogy a falut csak a csendőrség engedélyével hagyhatja el. Erre is van ellenvetése: Barkaszón nincs is csendőrség. Hogy a lakhelyelhagyási tilalommal sújtott Orosz István karácsony előtt elhagyja-e Barkaszót, arról nincs tudomás, de hogy karácsonykor, István napján hiába keresnék, az bizonyos. Az István-napi kutakodókat persze megzavarhatja, hogy a református kalendáriumban december 26-án könyvelték be Istvánt, a görög katolikusoknál meg egy nappal későbbre esik, de ez már legyen az ő bajuk. Ami biztosan tudható, a megfigyelt személy átgyalogol Izсныétére, azt hallja ugyanis, hogy az ottani református papnak szép lányai vannak. Barkaszó légvonalban 5-6 kilométerre lehet Izсныététől, de a földúton majdnem tíz. Földút? A szántalpak nyomában lehet csak lépegetni. Úgy látszik, meggyógyult a lába. A szíve viszont odavan! Azt mondja útítársának, a barkaszói tanítónak: vagy Süttö Duci lesz a feleségem, vagy senki! Tényleg így történt, az útítárs is igazolhatja, Szabó Sándornak hívják. Nyilván sejtitek, hogy Süttö Duci azonos Süttö Flóra Idával, a nagyanyámmal. Ő a pap három lánya közt a legnagyobb, pontosabban ő a középső gyerek, mert az izсныétei parókián két báty is méregeti a karácsonyi látogatót. Orosz István 1920 áprilisában a kaszonyi hegyen szökik át Magyarországra. Ismeritek a kaszonyi hegyet? Apró szigetvulkán az Alföld szögletében. Mintha csak azért csöppentette volna oda a Mindenható, hogy látványos díszlete legyen az éjféλι szökésnek.

Nagypapa persze azért választja, mert ott gyerekeskedett, ismeri rajta mind-egyik kőorgonát. Egyébként nem lehetett nehéz átjutni, a csehek nem különösebben bánták, ha minél több magyar hagyja el a megszállt területet. A szökés legfőbb, talán egyetlen motivációja, hogy Sütő Duci is Magyarországon van, igaz, neki a szerelem mellett más dolga is akad, utolsó félév a Dócziiban, Szabó Magda „Matulájában”. A vizsgák épp a trianoni diktátum aláírásának idején zajlanak, a végbizonyítványt 1920. június 25-én állítják ki. Az oklevélben 26 tantárgy van: 9 kitűnő, 12 jeles, 5 jó. Az osztályzatok megoszlásáról nincs tudomásom, de ki ne adna irodalomból kitűnőt annak, aki az egész *Toldit* fejből szavalja, a kopár szik sarjától addig, hogy egész világ ökre. Hogy mi lehetett a többi tárgy, azt a *Für Elise* nyomán próbál-gatom összerakni. Egy bizonyos: „A magyar hiszekegy is a megtanulandók között szerepelt, nem csak Krisztus, Magyarország feltámadásában is hinnie kellett, aki Dóczi Gedeon intézetének valamelyik ágazatát látogatta.” A tiszaháti Orosz István egy tiszazugi faluban, Csépán kap munkát. Sose hallott felőle, de örömmel vállalja, passzol a képezéséhez, de leginkább azért, mert nőszülni csak úgy lehet, ha kenyér van a legény kezében. Helyettes főjegyző lesz, majd 1922. április 8-án „egyhangú felkiáltással” választják főjegyzőnek. De hol van az még, most 1920 van, és nagy fekete nemzeti gyász. Az elvesztett háborúhoz, a vörös terrorhoz, a fehérhez, a román megszálláshoz, a vissza-visszahullámzó spanyolnáthához ráadásként most itt az országvesztés. Trianon. És jaj, ők éppen most szerelmesek! Tudják, hogy nem szép dolog, nem is kérkednek vele, de titkolni sem tudják. Rájuk van írva. Szívesen lennének egymáséi, másra se bírnak gondolni, csak a szerelemre, meg arra, hogy az új határ mekkora akadály. Mert a hagyomány az kívánná, hogy szabályos lánykéréssel induljon a dolog, s a lánykérésnek ugyebár a frissen rajzolt határ túlfelén, Izsnyétén kéne megtörténnie. Talán Orosz István le tudna mondani róla, Sütő Duci azonban nem teheti. Nem csak az apja pap, de az anyja is paplány, nem is akárki, nagytiszteletű Ecse-dy Károly 48-as tábori pap-kapitány gyermeke (hogy hányadik a tizennégy közül, azt már a krónikás se tartja számon, azt viszont igen, hogy az édes-anyját Rákóczy Máriának hívják), vagyis a konvenciók negligálására egyszerűen nincsen mód. Nagy úr a szerelem, de... Dramaturgiai késleltetés gyanánt következzen egy rövid kitérő nagymama meghíúsult lányszöktetéséről. Most, száz év múltán talán a név is fölfedhető, Sárkány Géza doktor-gavallér még a háború elején Amerikába vitte volna... kötélhágcsó, hőszinű hold, automobil... , de a hölgy (még inkább kislány) kiadta az útját

a heves orvosnak. Hogy a dolog azért nem teljesen nyomtalanul múlik el, arra a kései unoka szerint – rólam van szó, ki másról – az utal, ahogy Babits versét fél évszázad múltán is átéléssel skandalja Flóra Ida: Ah! Ámerikába! csak ott tul a tengeren, ott van az élet! / Ah! Ámerikába miért nem utazhatom én soha véled, / ott van az élet, a pénz, az öröm, s a kaland tere, küzdeni tér: / tengve a drága kenyéren unalmasan itt nyavalyogni mit ér? „Ahol a legnagyobb a szükség, ott a legközelebb a segítség – ők, az érdekeltek bizonyára tudnák, afféle közmondás-e, vagy inkább bibliai passzus, de mindegy is, a lényeg, hogy megérkezik Ödi. Ödi a legnagyobb fivér, hivatalosan Sütő Ödön, sőt még hivatalosabban Sütő Ödön a neve, mert valahogy meg kell mutatni a körülnyírbált kis hazának, hogy a végekről valóknak mennyivel kékebb a vérük, egyszóval Ödi is Magyarországra érkezik. Nem tudni, a szerelmesek melyike kap észbe előbb, úgy képzelem, egyszerre csapnak homlokukra, s kiáltanak fel: a legidősebb báty – ekkora, történelmileg is igazolt szorultság esetén – helyettesíthet egy atyát. Esetünkben ez azt jelenti, hogy Orosz István Sütő Ödön elé járulva kérheti meg Sütő Flóra Ida kezét. Jó, tudom, az ország nem születik egy csapásra újjá, de az apróságoknak is örvendezni kell. A további nehézségek már szinte elhanyagolhatók. Azt, hogy Sütő Ödönt a lehető legtávolabbi helyre, Szombathelyre szőlítja a kötelesség, szinte szóra sem érdemes. Ha Szombathely, akkor legyen Szombathely. Nagymama csak később, már a vonaton meri bevallani, nem is Szombathelyre utaznak, hanem a mellette levő faluba, tényleg csak egy macskaugrással van odébb, ott lett ugyanis patikus a testvér, de bejön értük kocsival a szombathelyi állomásra, vagy beküldet valakit... Micsoda izgalom. Sütő Flóra Ida a Dóczy egyenruhás, sőt egyenfrizurás fegyelme alól szabadulva cigarettára gyújt. (Kilencvenévesen csak a halál bírja majd kivenni a kezéből.) Nem tudom, végül megmondja-e a falu nevét, vagy csak a helyszínen derül ki, hogy Pornóapátiban zajlik a lánykérés. Tényleg így hívják, sőt a neve már a 13. században is Pornó volt, az apátit csak az apátság fölépülte után biggyesztették hozzá. (Lehetne itt írni az ausztriai Fuckingról, amely állítólag címfestő generációkat tart el, háromnaponta lopják ugyanis el a határfeliratot, vagy a délnyugat-franciaországi Condomról, ahol ugyancsak jól élnek a táblafestők, de nem teszem.) Magyar keblünknek egyébként dagadni illene, Pornóapáti nevének hallatán, hisz a falut a trianoni békeszerződés után Ausztriához csatolták (tán átkerült az apotéka is), ám az ott élők népszavazáson döntöttek úgy, mégis inkább Magyarországon akarnak lakni. Ha már hőseink ott vannak Pornón, a lány-

kéréssel együtt megtartják az eljegyzést is, ám ne gondoljátok, hogy az izgalmas nevű település a továbbiakban kimarad a családrégiéből. Dehogy. 1944 októberében nagypapát, aki még mindig Csépa nagyközség főjegyzője, utasítják, menekítse nyugatra a falu iratait. Pornónál nyugatabbra ebben az országban nem lehet szaladni. Hol másutt, Ödi bácsiék nevezetes patikájában éri utol őket a front, akarom mondani, a felszabadulás. Epilógus gyanánt már csak néhány száraz adat marad. 1921 karácsonyára alighanem elévül a szökevény Orosz István bűne, visszatérhet menyasszonyával Kárpátaljára. Vagy már meg meri kockáztatni a visszaszökést? Izsnyétén (Žnatinó), és persze István napon tartják az esküvőt. 1922-ben megszületik Magdika, aki két év múlva lenne száz éves, de a kettőt sem éri meg. Egy több csecsemő halálát okozó járvány 1923-ban viszi el – nagymama, úgy emlékszem, a „spanyolt” emlegeti. Egyke maradtam – teszi hozzá apám, aki 1925-ben születik. 1939-ben, amikor az első bécsi döntés értelmében Kárpátalja „visszatér”, a 15 éves kamasz a nagyszülőkhöz költözik. A beregszászi gimnáziumban érettségizik 1943-ban. Sütő Duci is menne, Orosz István azonban szkeptikus: a németeket megint meg fogják verni, újra a cseheké lesz Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros. Azt, hogy a Szovjetunióé, ő sem tudja elképzelni. Én csak a szovjet meg az ukrán Kárpátalját ismerhetem. De találok odaát olyan rokont, aki ki se mozdul Barkaszórról, mégis négy ország polgára lehet: az Osztrák–Magyar Monarchiáé, Csehszlovákiáé, Magyarországé, a Szovjetunióé, a sírja meg az ötödikben, Ukrajnában púposodik. Melyikben volt a legjobb, kérdem. Magyarok vagyunk, húzza ki magát büszkén Etus néni, aztán elbizonytalanodva teszi hozzá: de azért a csehek alatt jobban éltünk. Mások is mondják, a falusi gazdáknak jobban ment, terményeiket jobb áron adták el, iparcikkekhez olcsóbban jutottak. Még az izsnyétei pap – a dédnagypapa – nyugdíja is több volt. Magyarellenességet faluhelyen nemigen tapasztaltak, és azt is érezni lehetett, hogy a cseheknél demokrácia van. A barkaszói eset elhíresült: a jegyző irodájába bekopog egy aktatáskás úr, bemutatkozik – magyarul –, hogy ő Csehszlovákia belügyminisztere. Apám apját, Orosz Istvánt, aki szintén falusi jegyző Csépan, akkoriban róják meg, hogy a főispánt nem a községháza előtt, csak az iroda ajtajában köszönti. Etus néni – a másik dédapám (naná, hogy ő is Orosz István) húga egyébként Hruscsovval is levelezik. De ne gondoljatok hosszú levelezésre. Rekvirált házuk ügyében ír neki, állítólag válasz is jön (alig hiszem, hogy maga Nyikita Szergejevics körmöli), amiben persze nincs sok köszönet: sajnos el tetszett késni az igénybejelentéssel. A

Kremlből írt válaszlevél nincs ugyan meg, de pontosan tudom, hogy van megcímezve: Шитев Этел, Баркасово, Закарпатская обл, Мукачевский Район, СССР. Aligha voltak sokan, akik örülni tudtak a Magyarországon kötelezővé tett iskolai oroszóráknak, de a nagyanyám, Sütő Flóra Ida közéjük tartozott, velem címezte ugyanis a borítékokat. Ma is ráál a kezem a cirill betűs szavakra. Ha már szóba került Hruscsov, leírom az odaát terjedő szóbeszédet. Az első titkár 1964-ben fölvetette Kádár Jánosnak, lemondana Kárpátalja magyarlakta területeiről. Azóta kiderült, nem légből kapott a legenda, de Kádár nem merte elfogadni, ahogy attól is megrettent, hogy Hruscsov hazaküldené Rákosit, vagy kivonná a megszálló hadakat. Félt volna egyedül maradni a népével, attól meg pláne, hogy kap a nyakába még vagy százezer nyakas beregi, ugocsai kálvinistát. Orosz Istvánt nem ismerem, két évvel a születésem előtt vitte el a tüdőrák. Egyszer Kecskeméten nagymama mutatott egy párt, az orosz mozi felől mentek az Állami Áruház felé, olyan, mintha mi lennénk, mondta. Én és az uram. Mindig úgy emlegette, az uram, és magázták egymást. A férfi egy fejjel magasabb volt. Talán többel is. Kissé előre kellett hajolnia, hogy kényelmesen foghassa az asszony kezét. Mit írjak még? Évente kétszer-háromszor jutok el a csépai temetőbe, ami kevés ahhoz, hogy eredményesen vegyem föl a harcot a puszpángmolylyal. Most tiszafával próbálkozom. Közönséges tiszafenyő (Taxus baccata). Tudom, semmi köze a Tiszához, de azért mégis...